

Translation Historiography in Iran: The Case of *Ruznameh-ye Vaqaye'e Etefaqiye*

Kaveh Bolouri^{1*}

¹Khatam University, Tehran, Iran

Abstract Employing Hermans' (2022) approach to translation historiography and drawing on Baker's (2006) narrative theory along with the notion of framing through selective appropriation, this study focuses on the first forty-one issues of *Ruznameh-ye Vaqaye'e Etefaqiye* to investigate the role of translation in challenging the discourse of royal despotism and crystallizing the discourse of progress as a result in Iran under Qajar dynasty. To do so, first the translated section in the newspaper was analyzed to see what texts had been selected for translation. The data was then organized around some themes to see how the selected news had (re)narrated the royal despotism discourse. The results showed that the greatest number of news items had concentrated on political/intellectual developments in Europe which clearly undermined the discourse in question.

Keywords: *Historiography, Narrative, Framing, Selective Appropriation, Renarration*

1. Introduction

The discourse of progress began to emerge in Iran in the early 19th century under the Qajar dynasty, the ruling dynasty of Iran from 1794 to 1925, as a result of the impact of Western civilization and knowledge (Adamiyat, 1961; Haeri, 2002). As the relations between Iran and the West expanded, progressive and new ideas gradually developed and the necessity to get familiar with new sciences and technology was increasingly felt and eventually a new class of people known as intelligentsia appeared who then rose up against the old ideas circulating in the society (Adamiyat, 1961).

Please cite this paper as follows:

Bolouri, K. (2024). Translation historiography in Iran: The case of *Ruznameh-ye Vaqaye'e Etefaqiye*. *Language and Translation Studies*, 57(3), 86-118.
<https://doi.org/10.22067/lts.2024.90030.1298>

© 2024 Bolouri

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY).
All rights reserved

Western ideas convinced the new class that history was “the continual march of human progress (Abrahamian, 1982, p. 61; Adamiyat, 1961). However, the human progress in Iran was hindered by three main obstacles, namely “royal despotism, clerical dogmatism and foreign imperialism” (Abrahamian, 1982, p. 62). The present study focuses on the royal despotism to investigate the role of translation in challenging the discourse in question and crystallizing the discourse of progress as a result in Iran.

Translation history has attracted much interest among translation scholars in recent years (St. André, 2020; Pym, 1998). Much of the earlier work in the field was descriptive in nature (Bastin & Bandia, 2006). Researchers were mainly concerned with answering questions like “who translated what, how, where, when, for whom and with what effect?” (Pym, 1998, p. 5). However, in recent years, translation history has witnessed a change, which is a byproduct of the changes in the field of history and historiography. History is not considered an objective reality of the past anymore, but a narrative constructed by historians (Hermans, 2022; O’Sullivan, 2012; Bandia, 2006). Drawing on this new approach, translation history does not merely describe, but interpret the events (Bastin & Bandia, 2006). By Employing Hermans’ (2022) narrative approach to translation historiography, which is mainly concerned with studying translations in their historical contexts to investigate their intervening role in the existing state of affairs (see Hermans, 2022), the present study focuses on the role of translation in challenging the discourse of royal despotism in Iran under Qajar. The purpose is to look for evidence that can reveal the translators’ agency (see Hermans, 2022) as they deal with royal despotism in this certain historical juncture of Iran’s history. Methodologically speaking, the study draws on Baker’s (2006) narrative theory and its analytical tools, which is in line with such intervening approaches, as Hermans (2022) puts it. Baker’s narrative theory investigates translators as social agents (Al-Herthani, 2009).

2. Method

By Employing Hermans’ (2022) approach to translation historiography and drawing on Baker’s (2006) narrative theory, particularly the notion of framing through selective appropriation, the present study focuses on the first forty-one issues of *Ruznameh-ye Vaqaye’e Etefaqiye’h* (Newspaper of Current Affairs), a tool in the hand of the intelligentsia in Iran under Qajar to reform the country, to investigate the role of translation in promoting anti-despotic ideas. To do so, first the translated section in the newspaper was analyzed to see what texts had been selected for translation. The data was then organized around some themes to see how the selected news items had (re)narrated the royal despotism discourse.

3. Results

The results showed that the greatest number of news items had concentrated on political and intellectual developments in Europe which clearly undermined the

discourse of royal despotism. The news items in question were organized around some categories: 1) the news items dealing with the rules and regulations governing constitutional monarchy, semi-parliamentary and republican governments; 2) the news items dealing with the liberal/revolutionary movements and with the tensions between royalists and republicans; 3) the news items delineating the rights and freedoms people have when living under a democracy

4. Discussion and conclusion

As mentioned above, this study focused on the translated material in the first forty-one issues of *Ruznameh-ye Vaqaye'e Etefaqiyeh* to investigate the role of translation in constructing or challenging the larger narratives in which the translation is embedded (see [Baker, 2006](#)). The purpose was to study the way the people involved in producing the translated material of the newspaper had (re)narrated or (re)framed the discourse of royal despotism through their translated narratives. In other words, the present study was to see how the discourse of royal despotism had been “accentuated, undermined or modified” ([Baker, 2006, p. 5](#)) by the translated narratives embedded in the newspaper. The results showed that the main focus of the translated material in the newspaper had been undermining the discourse in question. That is to say, the newspaper owners had intervened in the state of affairs by employing translation and translated narratives and provided the reader with a different interpretation of royal despotism in Iran. Once the discourse of royal despotism is questioned, one of the main obstacles on the way of progress will be removed. Therefore, it could be said that translation might be a tool in the hands of reformers to accentuate or undermine different discourses on the way of progress.

تاریخ‌نگاری ترجمه در ایران (موردپژوهی: روزنامه وقایع اتفاقیه)

کاوه بلوری^۱

دانشگاه خاتم، تهران، ایران

چکیده پژوهش حاضر با تکیه بر رویکرد تاریخ‌نگاری **هرمانز (۲۰۲۲)** به ترجمه و با استفاده از نظریه روایت **بیکر (۲۰۰۶)** و مفهوم قاب‌بندی از طریق تصرف گزینشی بر چهل‌ویک شماره نخست روزنامه وقایع اتفاقیه متمرکز می‌شود تا نقش ترجمه را در مبارزه با گفتمان سلطنت مطلقه و در نتیجه شکل‌گیری گفتمان ترقی در ایران دوره قاجار بررسی کند. برای این منظور، ابتدا اخبار ترجمه‌شده روزنامه بررسی شد تا مشخص شود چه متن‌هایی برای ترجمه انتخاب شده است. سپس داده‌های استخراج‌شده به تم‌هایی تبدیل شد و از تم‌های به‌دست‌آمده استفاده شد تا معلوم شود این اخبار منتخب چه تفسیری از گفتمان سلطنت مطلقه ارائه می‌دهند. نتایج نشان داد بیشترین حجم اخبار ترجمه‌شده بر تحولات سیاسی/فکری اروپا متمرکز بود و این اخبار آشکارا گفتمان سلطنت مطلقه را زیر سؤال می‌برد.

کلیدواژه‌ها: تاریخ‌نگاری؛ روایت؛ قاب‌بندی؛ تصرف گزینشی؛ بازروایت.

۱. مقدمه

شروع نهضت ترقی‌خواهی در ایران حاصل آشنایی با دانش و تمدن غرب بود که به یمن برقراری ارتباط ایران و اروپا در اوایل قرن نوزدهم میلادی، هم‌زمان با سال‌های نخست حکومت سلسله ایرانی قاجار (۱۷۸۹-۱۹۲۵)، میسر گردید؛ پیش از آن، سال‌ها بود که جامعه ایران اطلاع چندانی از سیر ترقی و پیشرفت در اروپا نداشت (آدمیت، ۱۳۴۰؛ نیز نک. **حائری، ۱۳۸۱**). وقتی ایرانیان با جلوه‌های تمدن غرب روبرو شدند و اروپای متمدن و مرفه را مشاهده کردند به‌خوبی دریافتند که از غافله علم و پیشرفت جامانده‌اند و جذب پیشرفت‌های صنعتی اروپا و همچنین شیفته «معنویات فرهنگ و عزت آزادی و حکومت قانون» در آن

سرزمین شدند؛ با گسترش پیدا کردن روابط ایران و غرب افکار نو و متمدنی به تدریج در ایران توسعه یافت و ضرورت آشنایی با علوم و فنون جدید بیشتر و بیشتر احساس شد و در نهایت نیروی جوانِ رو شنفکری به وجود آمد که در برابر اندیشه‌های قدیمی و کهنه ایستاد (آدمیت، ۱۳۴۰، ص. ۳۷). روشنفکران علت برتری اروپا را بر ایران پیشرفت‌های اروپا در حوزه‌های مختلف می‌دانستند و بر این باور بودند که ایران برای بقا ناچار باید دست به نوسازی بزند (حائری، ۱۳۸۱).

اولین برنامه نوسازی به همت عباس میرزا (۱۸۳۳-۱۷۸۹)، شاهزاده قاجار، آغاز شد (آبراهامیان، ۱۳۸۴). او به دنبال کشف عوامل دخیل در پیشرفت غرب و پیاده‌سازی آن‌ها در ایران بود: «نمی‌دانم این قدرتی که شما (اروپایی‌ها) را بر ما مسلط کرده چیست و موجب ضعف ما و ترقی شما چه [است]؟» (حائری، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۸). هدف از اجرای برنامه‌های نوگرایانه عباس میرزا پیدا کردن راهی بود که بتوان از طریق آن «ایران را به کاروان تمدن و دانش نو پیوند داد» (حائری، ۱۳۸۰، ص. ۳۰۹). شاهزاده به مدد افکار متمدنی‌اش قصد داشت ایران را مطابق با اصول و شیوه‌های اروپایی به سمت دروازه‌های تمدن و تجدد پیش ببرد (حائری، ۱۳۸۰). او که در جریان نخستین دوره جنگ‌های ایران و روسیه تزاری (۱۸۰۴) به ضعف سواره‌نظام ایران در برابر ارتش مجهز روس‌ها پی برده بود و شکست‌های ایران از روسیه را نتیجه عقب‌افتادگی کشور از غافلۀ علم و صنعت می‌دانست برای پیشرفت کشور دست به اقداماتی متمدنی زد از جمله این‌که ارتش را نوسازی کرد و برای تجهیز آن کارخانه توپ و تفنگ‌سازی راه انداخت؛ اداره‌ای دایر کرد برای ترجمه کتاب‌هایی در زمینه علوم جدید اروپا؛ و گروهی از دانشجویان ایرانی را به اروپا فرستاد تا با صنایع و علوم جدید آشنا شوند و این دانشجویان اولین ایرانیانی بودند که با فکر و مفهوم آزادی، شیوه مملکت‌داری غربی، حکومت قانون و حکومت مشروطه آشنا شدند و همین افراد بعدها در مراحل گوناگون نوسازی کشور ایفای نقش کردند (آدمیت، ۱۳۴۰؛ آبراهامیان، ۱۳۸۴؛ حائری، ۱۳۸۰). روند نوسازی خیلی کند پیش می‌رفت؛

زیرا شرایط هنوز چندان مهیا نبود، اما نوسازی هرگز متوقف نشد و ادامه پیدا کرد (حائری، ۱۳۸۱).

دومین برنامه نوسازی را میرزا تقی خان فراهانی، ملقب به امیرکبیر (۱۸۵۲-۱۸۰۷)، نخستین صدراعظم ناصرالدین شاه قاجار (۱۸۹۶-۱۸۳۱)، آغاز کرد (آبراهامیان، ۱۳۸۴). امیرکبیر از سال ۱۸۴۸ که ناصرالدین شاه بر تخت پادشاهی نشست تا سال ۱۸۵۱ صدراعظم بود و در این مدت کوتاه دست به اصلاحات گسترده‌ای زد. از جمله اقدامات امیر این بود که ارتش را احیا کرد؛ کارخانه‌های صنعتی تأسیس کرد تا صنایع اروپایی را در ایران ترویج دهد؛ در سال ۱۸۵۱ نخستین روزنامه رسمی کشور، روزنامه وقایع اتفاقیه، را دایر کرد تا مردم ایران را با علوم جدید اروپا و نهضت‌های فکری آنجا آشنا کند؛ مدرسه دارالفنون را با هدف ترویج علوم جدید بنیاد نهاد؛ و دستگاه قضایی را سامان بخشید (آدمیت، ۱۳۴۰؛ آبراهامیان، ۱۳۸۴). امیر در سال ۱۸۵۱ از سمت خود عزل شد و بعد هم به قتل رسید و به این ترتیب طرح‌های نوسازی‌اش متوقف شد، اما روند کلی نوسازی همچنان پابرجا بود و به دست دیگر حامیان اصلاحات ادامه پیدا کرد (آبراهامیان، ۱۳۸۴) (از جمله: ۱) میرزا جعفرخان مشیرالدوله، از اعضای هیئت دانشجویانی که عباس میرزا به اروپا فرستاد؛ او با هدف اصلاح تشکیلات اداری و به تقلید از اروپایی‌ها پیشنهاد تشکیل 'شورای دولت' داد، اما کسانی که مخالف اصلاحات و نوگرایی بودند به شاه القا کردند که شورای دولت 'قدرت مطلقه سلطنت' را کاهش می‌دهد و از این رو در نهایت شیوه مملکت‌داری به شکل سابق برگشت (آدمیت، ۱۳۴۰؛ ۲) میرزا حسین خان سپهسالار (۱۸۲۷-۱۸۸۱)، صدراعظم ایران در دوره ناصرالدین شاه: «دولت ایران را به اخذ تمدن غربی و اصلاح حکومت و رواج قانون ترغیب [می‌کرد]» و به محض رسیدن به مقام صدارت (۱۸۷۱) مشغول اجرای اصلاحات شد، اما طولی نکشید که مخالفان در صدد براندازی‌اش برآمدند (آدمیت، ۱۳۴۰، ص. ۵۹؛ ۳) میرزا ملکم خان ناظم‌الدوله (۱۸۳۳-۱۹۰۸)، سیاستمدار دوره قاجار: در راه اصلاح شیوه

حکومت‌داری ایران و ترویج افکار آزادی‌خواهی تلاش بسیار کرد (آدمیت، ۱۳۴۰)؛ و ۴) میرزا یوسف‌خان مستشارالدوله (۱۸۹۵-۱۸۲۳)، سیاستمدار دوره ناصرالدین‌شاه و از پیشروان نشر عقاید آزادی‌خواهی: «همه‌جا از لزوم اصلاحات مدنی و برقراری حکومت قانون و نشر تمدن اروپائی سخن [می‌گفت]» (آدمیت، ۱۳۴۰، ص. ۱۸۳).

بنابراین به‌طور کلی، ارتباط با غرب زمینه رواج مفاهیم و افکار تازه، علوم نو، گرایش‌های جدید، خواسته‌های تازه، شغل‌های جدید و ازاین‌رو شکل‌گیری قشری تازه به نام طبقه روشنفکر را فراهم ساخت و افکار و اندیشه‌های غربی «[این طبقه روشنفکر] را متقاعد کرد که تاریخ [...] جریان پیشرفت بی‌وقفه بشری است» (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۷۹؛ آدمیت، ۱۳۴۰).

اما روشنفکران اصلاح‌طلب درعین‌حال با موانعی دست‌وپنجه نرم می‌کردند که سد راه برنامه‌های نوسازی بود یا اساساً با ماهیت نوسازی و ترقی در تضاد بود و جریان پیشرفت را کند می‌کرد؛ به اعتقاد آن‌ها سه مانع اصلی در مسیر ترقی کشور وجود داشت که باید مرتفع می‌شد تا بتوان کشوری مدرن و پیشرفته و قدرتمند ساخت (آبراهامیان، ۱۳۸۴). مانع اول امپریالیسم خارجی بود که روشنفکران آن را «استعمارگر سیری‌ناپذیر کشورهای کوچکی مانند ایران می‌دانستند» و ازاین‌رو دغدغه مبارزه با امپریالیسم داشتند (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۸۰). طبقه روشنفکر دواي درد امپریالیسم را 'ناسیونالیسم' می‌دانست و اعتقاد داشت که «ناسیونالیسم ریشه‌های استعمارکننده امپریالیست‌ها را می‌خشکاند» (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۸۰)؛ عباس میرزا در جریان برنامه نوسازی‌اش با هدف حمایت از تولیدات و صنایع داخلی (و به تبع آن به قصد ایجاد استقلال اقتصادی و مقابله با نفوذ و امپریالیسم اقتصادی غرب) تعرفه‌های حمایتی را بالا برد و محدودیت‌هایی بر کالاهای خارجی وضع کرد، که البته با اعتراض مقامات غربی مواجه شد (آبراهامیان، ۱۳۸۴).

دومین مانع در مسیر پیشرفت و ترقی جزم‌اندیشی نیروهای محافظه‌کار سنتی بود که روشنفکران آن را «مخالف طبیعی تفکر عقلانی و علمی» می‌دانستند (آبراهامیان،

۱۳۸۴، ص. ۸۰) و بر این باور بودند که تا جزم‌اندیشان در امور دولتی مداخله داشته باشند، هیچ اصلاح و تغییری صورت نخواهد گرفت؛ بنابراین، روشنفکران تلاش می‌کردند از مداخله محافظه‌کاران در امور دولتی ممانعت به عمل آورند تا بلکه راه پیشرفت و ترقی باز شود؛ امیرکبیر که دخالت‌های محافظه‌کاران سستی را در تضاد با اصلاحات می‌دانست برای پیش بردن نقشه اصلاحات خود مداخله‌های آن‌ها را در امور دولتی قطع کرد (آدمیت، ۱۳۴۰)؛ اما گاهی وقت‌ها متعصبان برنده میدان بودند و اصلاح‌طلبان را کنار می‌زدند؛ برنامه اصلاحاتی که میرزا ملکم خان برای «توسعه رفاه عمومی و برابری همه شهروندان» آغاز کرده بود به دلیل مخالفت تعدادی از نیروهای محافظه‌کار در تهران کنار گذاشته شد و میرزا به عثمانی تبعید شد (آدمیت، ۱۳۴۰، ص. ۸۵). گاهی وقت‌ها نیز روشنفکران برای حفظ جریان اصلاحات با محافظه‌کاران سازش می‌کردند (آبراهامیان، ۱۳۸۴).

و در نهایت سومین مانع در راه پیشرفت کشور استبداد سلطنتی بود که به‌زعم طبقه روشنفکر «دشمن ذاتی آزادی، برابری و برادری» بود (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۸۰). رابطه حکومت و مردم در عصر قاجار از همان الگوی سستی شاه و رعیت، که قرن‌ها بر ایران حاکم بود، پیروی می‌کرد؛ در این الگو، سلطنت خلافت از طرف خدا بود و پادشاه، جانشین و سایه خدا بود که باید امنیت مردم را حفظ می‌کرد و در عوض، مردم نیز موظف بودند از او تبعیت کنند (میرکیایی، ۱۳۹۴؛ زرگری‌نژاد، ۱۳۸۶؛ نیز نک. مارتین، ۱۳۹۰). در واقع در دوره قاجار «تشکیلات حکومتی پیرامون چهره پدرسالار پادشاه بنا شده بود و پیوند دولت و رعیت از طریق شخص شاه استحکام می‌یافت [...] دولت نظم و امنیت برقرار می‌کرد، در عوض از رعیت انتظار داشت فرمان‌بردار [...] باشد» (امانت، ۱۳۸۵، ص. ۴۶). کشفی دارابی، از سیاست‌نامه‌نویسان عصر فتحعلی شاه قاجار (۱۸۳۴-۱۷۶۹)، در رساله تحفه‌الملوک می‌نویسد «شان و شیوه لازم سلاطین و پادشاهان آن است که طریقه ابوت و پدری را بالنسبه به رعایا و مردمان به کار نهند» و رعایا نیز «وظیفه‌ای جز اطاعت و انقیاد ندارند» (زرگری‌نژاد،

۱۳۸۶، صص. ۱۶۳، ۲۹۸)؛ عدم پیروی از شاه «نافرمانی از خداوند [بود] و مکافات دنیا و آخرت [داشت]» (زرگری‌نژاد، ۱۳۸۶، ص. ۳۰۱). در واقع «حکم پادشاه همیشه قانون ملک بوده است و [...] هیچ‌چیز مانع اجرای حکم او [نبوده] مگر مراعات وی شریعت را» (سر جان ملکم، ۱۳۸۰، ص. ۷۲۷)؛ «اگر شاه به اصول شریعت گردن می‌نهاد [...] حکمرانی‌اش از نوع همان حکومتی بود که خداوند [...] در قرآن مقرر نموده است» (مارتین، ۱۳۹۰، ص. ۲۵)؛ سلطنت «بعد از نبوت و ولایت فوق مراتب بشریت» بود (زرگری‌نژاد، ۱۳۸۶، ص. ۲۹۸). پادشاه هر کاری که می‌خواست می‌توانست بکند و هرچه می‌کرد کسی نمی‌توانست چیزی به او بگوید؛ استدلال خواستن از او و بحث کردن با او خیانت بود (سر جان ملکم، ۱۳۸۰)؛ شاه «در مقام نظر، جوابگوی هیچ حکم و شرطی نبود و می‌توانست بنا به میل خود عمل کند و نه به مشورت دیگران» (مارتین، ۱۳۹۰، ص. ۳۲)؛ «پادشاه تنها در برابر خداوند مسئول [بود]» (امانت، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۳)؛ اما روشنفکران که به یمن ارتباط با غرب با افکار آزادی‌خواهی، اصول دموکراسی و به‌طور کلی با جلوه‌های معنوی تمدن و پیشرفت در اروپا آشنا شده بودند و نظم و عدالت و امنیت غرب را در برابر ظلم و ستم و بی‌قانونی‌های مملکت خودشان مشاهده کرده بودند، نگاهشان به مفهوم سلطنت و آئین حکومت سلطنتی نسبت به نگاه سنتی بسیار متفاوت بود. آن‌ها به تکریم پادشاهان نمی‌پرداختند بلکه اصول «برابری، آزادی و برادری را می‌ستودند» (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۶۶؛ آدمیت، ۱۳۴۰) و چاره استبداد سلطنتی را مشروطیت می‌دانستند؛ به اعتقاد آن‌ها «مشروطیت، سلطنت ارتجاعی را از بین [می‌برد]» (آبراهامیان، ۱۳۸۴، ص. ۸۰). پس آن‌طور که پیش‌تر اشاره شد، اصلاح‌طلبان خواهان اصلاح شیوه حکومت‌داری در ایران بودند و برای رسیدن به این هدف سعی می‌کردند افکار آزادی‌خواهی را ترویج دهند و مردم و بزرگان دولت را با اصول حکومت دموکراسی و مشروطه آشنا کنند و در این مسیر از روش‌های مختلفی از جمله ترجمه و تألیف کتاب و چاپ روزنامه بهره می‌گرفتند؛ اما در هر صورت، استبداد سلطنتی حاکم بر دوران قاجار مانع بزرگی در مسیر برقراری حکومت قانون و ترویج افکار آزادی‌خواهی بوده است؛ پادشاهان

قجر و درباریان‌شان همیشه تهدید بزرگی برای ترقی‌خواهان و اصلاح‌طلبان بوده‌اند؛ هر اقدام مترقی‌ای که کوچک‌ترین تهدیدی برای قدرت مطلقه سلطنت به حساب می‌آمد محکوم به شکست بود (نک. آدمیت، ۱۳۴۰).

پژوهش حاضر بر موضوع استبداد سلطنتی در دوره قاجار متمرکز می‌شود و نقش ترجمه را در مبارزه با گفتمان سلطنت مطلقه و ازاین‌رو شکل‌گیری گفتمان ترقی در ایران بررسی می‌کند. این پژوهش بر دوران صدارت میرزا تقی‌خان فراهانی، امیرکبیر (۱۸۵۱-۱۸۴۸)، تمرکز می‌کند، اصلاح‌طلبی که به‌زعم آدمیت (۱۳۴۰) بزرگ‌ترین مردی است که ایران در طول قرن‌های اخیر به خود دیده است، و با بررسی یکی از دست‌آوردهای ترقی‌خواهان‌اش، روزنامه وقایع اتفاقیه، که فعالیت‌های ترجمه‌ای در آن بسیار پررنگ بوده است (نک. آدمیت، ۱۳۴۰) نقش ترجمه را در ترویج عقاید آزادی‌خواهی و ضد سلطنتی و به‌طورکلی در به چالش کشیدن سلطنت مطلقه در ایران می‌کاود.

۲. پیشینه پژوهش

تاریخ ترجمه که در ابتدای شکل‌گیری رشته مطالعات ترجمه اهمیت چندانی نداشت و حتی در نقشه معروف هولمز^۱ اشاره مستقیمی به آن نشده بود از آن موقع شاهد پیشرفت‌های بسیاری بوده (سنت آندره^۲، ۲۰۲۰) و علی‌رغم این‌که پژوهش درباره مترجمان و ترجمه‌های دوره‌های تاریخی گذشته کار پیچیده و مبهمی است، پژوهش در این حوزه در سال‌های اخیر توجه جامعه دانشگاهی را بسیار به خود جلب کرده است (پیم^۳، ۱۹۹۸)، اگرچه «تاریخ ترجمه [همچنان] از منظر پژوهش توجهی را که سزاوار است دریافت نکرده» (باستین^۴ و باندیا^۵، ۲۰۰۶، صص. ۱-۲).

^۱. Holmes

^۲. St André

^۳. Pym

^۴. Bastin

^۵. Bandia

پژوهش‌های اولیه در حوزه تاریخ ترجمه بیشتر ماهیت توصیفی داشتند؛ تاریخ ترجمه صرفاً به شرح رویدادها و حقایق تاریخی می‌پرداخت (باستین و باندیا، ۲۰۰۶). پژوهشگران بیشتر بر مسائلی از این دست متمرکز بودند که چه آثاری ترجمه شده است، چه کسی این آثار را ترجمه کرده، کی و کجا؟ برای چه کسی؟ چگونه و چرا؟ یا مثلاً تمرکز بر این بود که چه مطالبی راجع به ترجمه‌های قدیمی نوشته شده است (سنت آندره، ۲۰۲۰؛ نیز نک. پیم، ۱۹۹۸) و درنهایت هدف از بررسی چنین سؤال‌هایی دست‌یابی به تاریخ جامع متن‌های ترجمه‌شده بود (نک. راندل^۱، ۲۰۱۲).

اما در سال‌های اخیر تغییراتی در حوزه تاریخ ترجمه اتفاق افتاده که به‌طور کلی متأثر از تغییر و تحولاتی بوده که در حوزه تاریخ و تاریخ‌نگاری به وجود آمده است؛ رویکرد پوزیتیویستی^۲ قرن نوزدهم که تاریخ را حقیقتی مطلق می‌دانست حالا جای خود را به رویکردهای تازه‌ای داده است که تاریخ را روایت یا داستان می‌دانند؛ تاریخ حالا دیگر حقیقتی مطلق یا تصویری عینی از گذشته تلقی نمی‌شود و تاریخ‌نگار مشاهده‌گر بی‌طرفی نیست که گزارش دقیق و موبه‌مویی از حقایق تاریخی در اختیارمان بگذارد، بلکه تاریخ روایتی است که تاریخ‌نگار از رویدادهای تاریخی ارائه می‌دهد (هرمانز^۳، ۲۰۲۲؛ اوسالویان^۴، ۲۰۱۲؛ نیز نک. باندیا، ۲۰۰۶)؛ تاریخ در واقع تفسیری روایی است که تاریخ‌نگار با تکیه بر اسناد تاریخی مطرح می‌کند؛ هر تاریخ‌نگار بسته به این‌که از بین عناصر اسناد تاریخی (ازجمله شخصیت‌ها، رویدادها و ...) چه چیزهایی را انتخاب می‌کند و چه چیزهایی را کنار می‌گذارد و با توجه به این‌که انتخاب‌هایش را چگونه کنار هم می‌چیند پیرنگ روایی متفاوت، تفسیر متفاوت و ازاین‌رو تاریخ متفاوتی می‌سازد (هرمانز، ۲۰۲۲؛ نیز نک. باندیا، ۲۰۰۶). تاریخ ترجمه نیز تحت تأثیر این نگاه تازه به مقوله تاریخ و تاریخ‌نگاری حالا دیگر صرفاً به

^۱. Rundle

^۲. positivist

^۳. Hermans

^۴. O'Sullivan

شرح رویدادها و حقایق تاریخی نمی‌پردازد بلکه این رویدادها را تفسیر می‌کند (باستین و باندیا، ۲۰۰۶) و این همان چیزی است که پیم (۱۹۹۸) لازمه پژوهش در حوزه تاریخ ترجمه می‌داند؛ تاریخ ترجمه قبل از هر چیز باید بتواند توضیح بدهد که چرا فلان ترجمه در فلان زمان و مکان تولید شده است؛ تاریخ ترجمه از نگاه پیم باید به تغییراتی بپردازد که «در حوزه ترجمه اتفاق افتاده یا فعالانه از وقوع آنها جلوگیری شده است» (ص. ۵) اما در این راه باید بتواند تغییر و تحولات حوزه ترجمه را تفسیر کند و توضیح بدهد که ترجمه و شخص مترجم چه نقشی در ایجاد این تغییر و تحولات داشته‌اند (نک. پیم، ۱۹۹۸؛ پیم، ۱۹۹۲).

اما تغییرات در حوزه تاریخ و تاریخ‌نگاری صرفاً به ظهور رویکردهای روایی محدود نمی‌شود و رویکردهای نوین دیگری هم در عرصه تاریخ‌نگاری مطرح شده‌اند که به‌زعم هرمانز (۲۰۲۲) می‌توانند برای تاریخ‌نگاران حوزه ترجمه سودمند باشند که ازجمله می‌توان به تاریخ خرد^۱ اشاره کرد که جایگزین رویکرد سنتی شخصیت‌های برجسته^۲ شده است و می‌کوشد به افرادی که جایگاه اجتماعی پایینی دارند صدایی ببخشد (نیز نک. اوسالیوان، ۲۰۱۲). تاریخ خرد که در دهه ۱۹۷۰ مطرح شد توجه پژوهشگران حوزه مطالعات ترجمه را در سال‌های اخیر بسیار جلب کرده است (نک. هرمانز، ۲۰۲۲)؛ برای مثال ماندی^۳ (۲۰۱۴) بر ارتباط بین تاریخ خرد و مطالعات ترجمه متمرکز می‌شود و از حوزه پژوهشی تازه‌ای به نام «تاریخ خرد ترجمه و مترجم‌ها» صحبت می‌کند و توضیح می‌دهد که این حوزه پژوهشی با بررسی منابعی همچون آرشیوها، نسخه‌های خطی، نامه‌های شخصی و مصاحبه‌هایی که با مترجم‌ها شده است و به‌خصوص با تمرکز بر مترجم‌های گمنام یا فراموش‌شده می‌کوشد درک ما را از زندگی هرروزه مترجم‌ها بالا ببرد و این در واقع نقطه آغازی

1. microhistory

2. great men

3. Munday

4. the micro-history of translation and translators

است برای دستیابی به تصویری بزرگ‌تر از تاریخ ترجمه در هر بافت اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مشخص (نک. هاوس^۱، ۲۰۱۶).

اما تغییر و تحولات در حوزه تاریخ و تاریخ‌نگاری و نفوذ این تغییرات به عرصه تاریخ ترجمه باعث شده است که به‌طور کلی اهداف پژوهش‌های تاریخی ترجمه گسترده‌تر شود و به تبع آن روش‌های تازه‌ای برای پژوهش در این حوزه پا به میدان بگذارد. راندل (۲۰۱۲) در واکنش به پژوهش‌های سنتی تاریخ ترجمه می‌گوید پژوهش‌های تاریخی در حوزه ترجمه لزوماً نباید هدفشان دست یافتن به تاریخ جامع متن‌های ترجمه‌شده باشد، بلکه هدف از چنین پژوهش‌هایی می‌تواند کمک به تاریخ‌نگاری در معنای عام آن باشد، یعنی ترجمه می‌تواند به غنای موضوعی تاریخی کمک کند (نیز نک. راندل، ۲۰۱۴). او با تکیه بر رویکرد روایی هیدن وایت^۲ و پل وین^۳ به تاریخ‌نگاری، می‌گوید برای رسیدن به چنین هدفی باید از روش‌ها و اولویت‌های مطالعات توصیفی ترجمه که در حال حاضر بر حوزه تاریخ‌نگاری ترجمه حاکم است اجتناب کرد چون رویکردهای مبتنی بر مطالعات ترجمه صرفاً ما را به سمت دستیابی به تاریخ جامع متن‌های ترجمه‌شده حرکت می‌دهند و ویژگی‌های بافت تاریخی مورد نظر را نادیده می‌گیرند و از این‌رو بصیرت تاریخی‌ای در اختیارمان نمی‌گذارند. راندل برای تشریح کردن این مسائل بر موضوع ترجمه در رژیم‌های فاشیستی و به‌خصوص ایتالیای فاشیستی تمرکز می‌کند و توضیح می‌دهد که ترجمه چطور می‌تواند در خصوص تاریخ فاشیسم دست به روشنگری بزند. درواقع، راندل از دیدگاه‌های رایج تاریخ‌نگاری در حوزه مطالعات ترجمه فاصله می‌گیرد و به جای این‌که بپرسد فاشیسم ایتالیا چه اطلاعاتی می‌تواند درباره تاریخ ترجمه در اختیارمان بگذارد، به این سؤال می‌پردازد که ترجمه چه چیزی درباره تاریخ فاشیسم می‌تواند به ما بگوید؛

1. House

2. Hayden White

3. Paul Veyne

راندل بر این باور است که بررسی تاریخ ترجمه در آن دوره می‌تواند ماهیت رژیم فاشیسم را برای ما آشکار کند.

هرمانز (۲۰۲۲) نیز هدفی بزرگ‌تر برای پژوهش‌های تاریخی ترجمه قائل می‌شود و تاریخ ترجمه را صرفاً به درک تغییرات ترجمه در گذر زمان محدود نمی‌کند؛ او به پیروی از رویکردهای روایی به تاریخ‌نگاری به‌خصوص رویکرد هیدن وایت توضیح می‌دهد که تاریخ ترجمه می‌تواند به تفسیر ترجمه در بافت تاریخی‌اش بپردازد و به‌خصوص بر این مسئله متمرکز شود که ترجمه چگونه می‌تواند بر گفتمان‌های رایج اطرافش تأثیر بگذارد. به بیان دقیق‌تر، آن‌طور که **هرمانز (۲۰۲۲)** می‌گوید، پژوهشگر حوزه تاریخ ترجمه می‌تواند بر ترجمه در بافت تاریخی‌اش متمرکز شود و نقش فعالانه و مداخله‌جویانه ترجمه را در اوضاع و شرایط جامعه بررسی کند. **هرمانز (۲۰۲۲)** برای روشن کردن این مسئله به نظریه روایت بیکر^۱ (نک. **بیکر، ۲۰۰۶**) اشاره می‌کند و توضیح می‌دهد که ترجمه از نگاه رویکردهای مداخله‌جویانه درواقع نوعی بازروایت از متن اصلی است؛ مترجم از منظر چنین رویکردهایی می‌تواند مداخله‌جویانه عمل کند و بر موضع یا هدف خاص خود متمرکز شود؛ و این قضیه در پژوهش‌های تاریخی به این معناست که پژوهشگر می‌تواند به دنبال شواهدی باشد که عاملیت مترجم را در برهه تاریخی مشخصی آشکار کند و در این خصوص می‌توان از مدل روایت‌شناسی بیکر که به‌زعم **هرمانز (۲۰۲۲)** با رویکردهای مداخله‌جویانه همخوانی دارد استفاده کرد؛ درواقع با استفاده از مدل بیکر می‌توان رفتار مترجم‌ها را در جایگاه عاملان اجتماعی بررسی کرد (**الهرطانی، ۲۰۰۹**) و از این رو می‌توان عاملیت مترجم را در هر برهه تاریخی سنجید.

پژوهش حاضر با تکیه بر رویکرد تاریخ‌نگاری هرمانز بر گفتمان استبداد سلطنتی در دوره قاجار متمرکز می‌شود و با استفاده از مدل روایت‌شناسی بیکر و به‌خصوص

1. Baker's narrative theory

2. Al-Herthani

مفهوم قاب‌بندی^۱ روایی نقش ترجمه را در مبارزه با این گفتمان و شکل‌گیری گفتمان ترقی در ایران بررسی می‌کند. در ادامه مدل روایت‌شناسی بیکر و ابزار تحلیلی‌اش به‌اختصار شرح داده می‌شود.

۲. ۱. مدل روایت‌شناسی بیکر

رویکرد روایی بیکر (۲۰۰۶) بر مفهوم روایت در علوم اجتماعی متمرکز می‌شود. از منظر جامعه‌شناسی «روایت به مجموعه رویدادهایی گفته می‌شود که بتوان آن‌ها را زنجیره‌وار کنار هم چید و نقل کرد» (لاندائو^۲، ۱۹۹۷، نقل از بیکر، ۲۰۰۶، صص. ۹-۱۰)؛ ما از طریق این رویدادها جهان را تجربه می‌کنیم و در جهان عمل می‌کنیم؛ رفتار ما تحت تأثیر این رویدادهاست (بیکر، ۲۰۰۶؛ الهرطانی، ۲۰۰۹؛ الشریف^۳، ۲۰۰۹)؛ به عبارت دیگر، مفهوم روایت در درک ما از زندگی نقشی حیاتی دارد زیرا روایت‌ها «به تجربه‌ها، امیدها، نیازها و آرزوهایمان شکل می‌دهند و مردم از طریق روایت‌ها فعالیت‌هایشان را توصیف [یا] توجیه می‌کنند» (اویک و سیلی^۴، ۱۹۹۵، ص. ۱۹۸؛ نیز نک. الهرطانی، ۲۰۰۹)؛ اما باید بدانیم که این رویدادها خالی از غرض-ورزی نیستند، بلکه درواقع داستان‌هایی ساخته‌شده‌اند؛ به بیان دیگر «ما همه با توانایی ساختن روایت‌ها پا به دنیا می‌گذاریم و روایت‌هایی که می‌سازیم جهان ما را می‌سازند» (بیکر، ۲۰۰۶؛ الهرطانی، ۲۰۰۹، ص. ۳۹). به‌طورکلی، از نگاه جامعه‌شناسی، روایت‌ها «صرفاً جهان را به تصویر نمی‌کشند، بلکه آن را می‌سازند» (هاردینگ^۵، ۲۰۱۲، ص. ۲۸۷)؛ آن‌ها رویدادها را زنجیره‌وار و به شکلی معنادار برای مخاطبی مشخص کنار هم می‌چینند و از جهان و تجربه مردم از آن بینشی ارائه می‌کنند (هینچمن و هینچمن^۶، ۱۹۹۷، نقل از الهرطانی، ۲۰۰۹). مردم در این روایت‌ها جای

1. framing

2. Landau

3. Al-Sharif

4. Ewick & Silbey

5. Harding

1. Hinchman & Hinchman

می‌گیرند و این روایت‌ها دیدگاه‌های آن‌ها را درباره «عقلانیت، واقع‌نگری و اخلاق و تصور آن‌ها را از خود و دیگران» شکل می‌دهند (بنت و ادلمن^۱، ۱۹۸۵، نقل از بیکر، ۲۰۰۶، ص. ۱۹). در واقع «از طریق روایت‌مندی است که ما جهان اجتماعی را می‌شناسیم، درک می‌کنیم و سر از کارش درمی‌آوریم و از طریق روایت و روایت‌مندی است که هویت اجتماعی خود را می‌سازیم» (سومرز^۲، ۱۹۹۲، ص. ۶۰۰)؛ اما این وضعیت به این معنا نیست که نمی‌توان نسبت به روایت‌ها موضع‌گیری کرد؛ افراد نسبت به روایت‌ها موضع می‌گیرند تا بتوانند در جهان عمل کنند (بیکر، ۲۰۰۶)؛ بنابراین، روایت‌ها با کنار هم چیدن رویدادها به تجربه نظم می‌دهند و «به ما این امکان را می‌دهند [...] که نسبت به آن رویدادها موضع بگیریم» (لابوو و والتسکی^۳، ۱۹۶۸، نقل از باکوئادانو لویز^۴، ۱۹۹۷، ص. ۲۷).

روایت‌ها از طریق چهار ویژگی مرتبط به هم ساخته می‌شوند که عبارتند از: تصرف‌گزینشی^۵، ارتباط‌مندی^۶، زمان/مکان‌مندی^۷ و پیرنگ‌سازی علی^۸ (بیکر، ۲۰۰۷). تصرف‌گزینشی به این معناست که در ساختن روایت‌ها «برخی از عناصر تجربه کنار گذاشته و باقی عناصر در نظر گرفته شوند» (بیکر، ۲۰۱۰، ص. ۳۵۲). واضح است که «هیچ روایت منسجمی نمی‌تواند همه جزئیاتی را که راوی تجربه می‌کند یا در اختیار دارد در خود داشته باشد»؛ از این‌رو، برخی جنبه‌ها را در خود می‌گنجاند و پررنگ می‌کند، درحالی‌که جنبه‌های دیگر را حذف می‌کند یا به حاشیه می‌راند (بیکر، ۲۰۱۴). ارتباط‌مندی یعنی این‌که «ذهن بشر نمی‌تواند رویدادهای جداگانه یا مجموعه رویدادهایی را که به‌صورت روایت درنیامده‌اند درک کند» (بیکر، ۲۰۰۶،

2. Bennett & Edelman

3. Somers

4. Labov & Waletzky

5. Baquedano-López

6. selective appropriation

7. relationality

8. temporality

9. causal emplotment

ص. ۶۱)، به بیان دیگر «رویدادها به خودی خود معنادار نیستند بلکه فقط زمانی معنادار می‌شوند که بخشی از روایتی کلی باشند»؛ مثلاً مفهوم شهادت «بسته به این‌که بخشی از روایت جهاد اسلامی در دنیای معاصر باشد یا بخشی از روایت آزار و شکنجه مسیحیان در قرن اول بعد از میلاد، معنا و ارزشی متفاوت پیدا می‌کند» (بیکر، ۲۰۱۰، ص. ۳۵۳). زمان/مکان‌مندی دو نکته را درباره روایت‌ها مطرح می‌کند: اول این‌که روایت‌ها «در زمان و مکان جای دارند و بیشتر معنای خود را از زمان و مکانی که در آن روایت می‌شوند می‌گیرند» و دیگر این‌که رویدادها به همان ترتیبی که اتفاق افتاده‌اند روایت نمی‌شوند و «عناصر هر روایت همیشه با ترتیبی مشخص کنار هم قرار می‌گیرند و این ترتیب معنادار است» (بیکر، ۲۰۱۰، ص. ۳۵۲؛ بیکر، ۲۰۰۶، صص. ۵۰-۵۱). پیرنگ‌سازی علی یعنی در هر روایت راوی رویدادها را صرفاً به صورت تصادفی و بی‌طرفانه فهرست نمی‌کند، بلکه با توسل به عمل پیرنگ‌سازی عناصر روایت را سبک و سنگین و روابط بین‌شان را مشخص می‌کند؛ مثلاً تعیین می‌کند که علت چیست و معلول کدام است، یا این‌که چه کسی یا چه چیزی مسئول فلان اتفاق است (بیکر، ۲۰۱۴). به زبان ساده پیرنگ‌سازی علی یعنی این‌که «دو نفر ممکن است درباره مجموعه‌ای از حقایق یا رویدادها با هم موافق باشند، اما درخصوص چگونگی تفسیر کردن آن‌ها، شدیداً، باهم اختلاف‌نظر داشته باشند» (بیکر، ۲۰۰۶، ص. ۶۷).

از منظر روایت‌شناسی جامعه‌شناختی «ترجمه نوعی (باز) روایت است که رویدادها و شخصیت‌ها را در زبانی دیگر از نو روایت می‌کند و درواقع می‌سازد» (بیکر، ۲۰۱۴، ص. ۱۵۹). به بیان دقیق‌تر، «مترجمان [...] در هر ترجمه با انتخابی اخلاقی روبه‌رو هستند: آن‌ها یا باید ایدئولوژی‌های مطرح در روایت متن مبدأ را بازآفرینی کنند [...] یا باید از آن ایدئولوژی‌ها فاصله بگیرند»؛ بنابراین، مترجم صرفاً دریافت‌کننده‌ای منفعل نیست، بلکه مثل هر گروه دیگری در جامعه مسئول متن‌هایی است که تولید می‌کند (بیکر، ۲۰۰۶، ص. ۱۰۵). بیکر (۲۰۰۶) با توجه به همین فرض

اساسی مفهوم 'قاب‌بندی' را به کار می‌گیرد تا نقش مترجمان را در فرایند بازروایت از طریق ترجمه بررسی کند. او به پیروی از نوشته‌های مربوط به جنبش‌های اجتماعی قاب‌بندی را راهبردی کنش‌گراانه تعریف می‌کند که عاملیت مترجم را نشان می‌دهد (بیکر، ۲۰۰۶). بیکر (۲۰۰۶، ص.) با تکیه بر مفهوم قاب‌بندی به بررسی کار مترجمان می‌پردازد تا ببیند آن‌ها چگونه «جنبه‌هایی از روایت متن مبدأ را برجسته، تضعیف یا اصلاح می‌کنند» و درنهایت چه تفسیری از متن در اختیار خواننده می‌گذارند (نیز نک. بیکر، ۲۰۰۷)؛ بنابراین، رویکرد روایی بیکر «به مترجمان [...] عاملیت قابل توجهی می‌بخشد و نقش تعیین‌کننده و بسیار پیچیده آن‌ها را [...] به رسمیت می‌شناسد»؛ مترجمان «در فرایند روایت و بازروایت که [...] اساساً جهان ما را می‌سازند مداخله می‌کنند» (بیکر، ۲۰۱۴، ص. ۱۵۹). فرایند قاب‌بندی می‌تواند از هر ابزار زبانی و غیرزبانی استفاده کند، اما یکی از ابزارهای رایج قاب‌بندی دستکاری ویژگی‌های روایت است؛ مترجمان می‌توانند ویژگی‌های روایت را دستکاری کنند و به این ترتیب روایتی نو در جامعه مقصد بسازند (بیکر، ۲۰۰۶). در ادامه نمونه‌ای از این نوع قاب‌بندی به اختصار شرح داده می‌شود.

۲. ۱. ۱. قاب‌بندی از طریق دستکاری تصرف گزینشی

این نوع قاب‌بندی چنان‌که بیکر (۲۰۰۶) می‌گوید هم در داخل متن انجام می‌شود هم در سطوح بالاتر از متن. قاب‌بندی درون‌متنی به الگوهای حذف و اضافه در متن‌های ترجمه‌شده اشاره دارد که هدف از آن‌ها تضعیف، تقویت یا اصلاح جنبه‌هایی از روایت‌های بزرگ‌تری است که متن در آن جای گرفته است؛ بیکر (۲۰۰۶) برای روشن کردن این مسئله به بحث سانسور در ادبیات کودک اشاره می‌کند و توضیح می‌دهد که مثلاً مترجم‌ها در اسپانیای دوران فرانکو^۱ مفاهیم جنسی و مذهبی‌ای را که

^۱ Franco

با روایت‌های رسمی رژیم تناقض داشت حذف می‌کردند و به‌این‌ترتیب روایت متن اصلی را در قابی متفاوت قرار می‌دادند (بیکر، ۲۰۰۶).

قاب‌بندی در سطوح بالاتر از متن به موضوع انتخاب یا عدم انتخاب متن، نویسنده، زبان یا فرهنگی مشخص برای ترجمه اشاره دارد (بیکر، ۲۰۰۶). مثلاً درخصوص انتخاب متن برای ترجمه بیکر (۲۰۰۷) به سازمان‌های نومحافظه‌کاری مثل سازمان تحقیقات رسانه‌های خاورمیانه^۱ (ممری^۲) اشاره می‌کند و توضیح می‌دهد که تخصص این سازمان‌ها انتشار ترجمه متن‌هایی منتخب برای ساختن روایت‌هایی مشخص است؛ آن‌ها با استفاده از تصرف گزینشی مثلاً جهان عرب را افراطی و خطرناک جلوه می‌دهند و برای این کار از بین متن‌های مختلفی که کشورهای عرب را به تصویر می‌کشند صرفاً بدترین نمونه‌های ممکن را برای ترجمه انتخاب می‌کنند.

مقاله حاضر با تکیه بر تکنیک قاب‌بندی از طریق تصرف گزینشی برون‌متنی^۳ و با استناد به رویکرد تاریخ‌نگاری هرمانز (۲۰۲۲) بر نخستین روزنامه رسمی کشور، روزنامه وقایع اتفاقیه، متمرکز می‌شود و با بررسی اخبار ترجمه‌شده نقش ترجمه را در به چالش کشیدن گفتمان سلطنت مطلقه و شکل‌گیری گفتمان ترقی در ایران دوره قاجار می‌کاود.

۳. روش پژوهش

چنان‌که پیش‌تر اشاره شد استبداد سلطنتی در دوره قاجار مانع بزرگی در مسیر پیشرفت و ترقی کشور بود و ازاین‌رو، اصلاح‌طلبان و روشنفکران قاجاری خواهان اصلاح شیوه حکومت‌داری در ایران بودند؛ آن‌ها سعی می‌کردند افکار آزادی‌خواهی را ترویج دهند و مردم و بزرگان دولت را با اصول حکومت دموکراسی و مشروطه آشنا کنند و در این مسیر از روش‌های مختلفی

^۲. The Middle East Media Research Institute

^۳. MEMRI

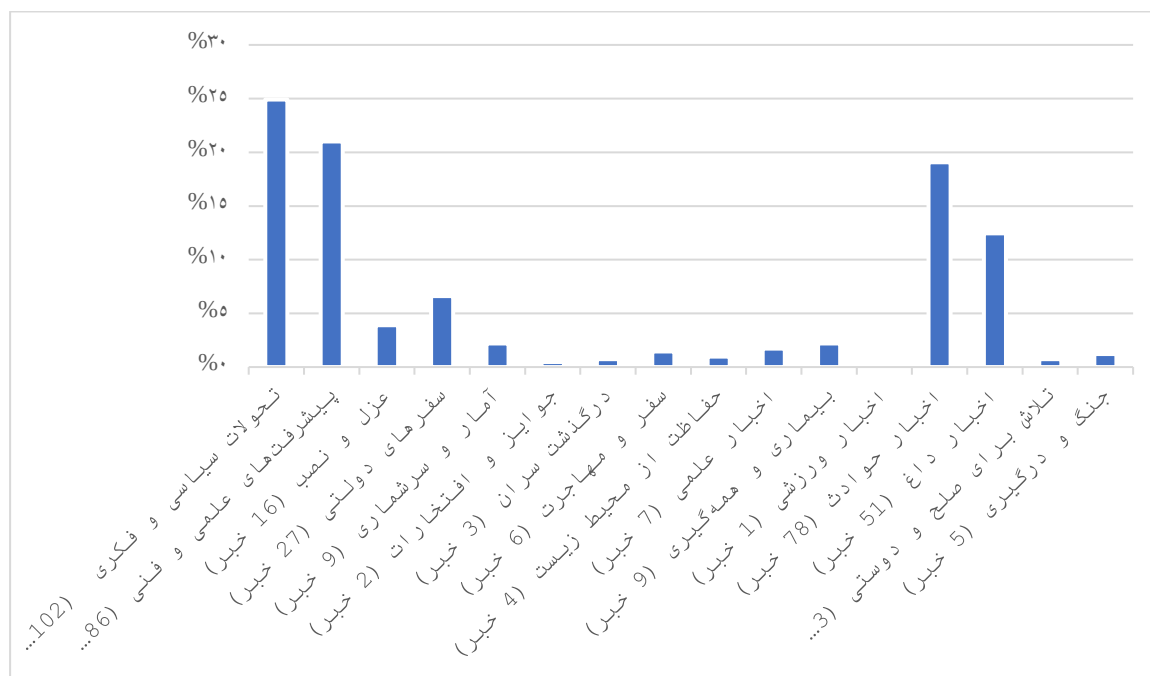
^۳. framing through selective appropriation around the text

همچون ترجمه بهره می گرفتند. این پژوهش با استناد به رویکرد تاریخ‌نگاری هربانز نقش ترجمه را در مبارزه با گفتمان سلطنت مطلقه و در نتیجه شکل‌گیری گفتمان ترقی در ایران دوره قاجار بررسی می‌کند و برای این منظور، با تکیه بر مفهوم روایت در علوم اجتماعی و تکنیک قاب‌بندی از طریق تصرف گزینشی برون‌متنی بر چهل‌ویک شماره نخست روزنامه وقایع اتفاقیه که در دوران صدارت میرزا تقی خان فراهانی، از اصلاح‌طلبان برجسته دوره قاجار، و زیر نظر او منتشر شده است تمرکز می‌کند؛ این روزنامه با هدف آشنا کردن مردم با «تمدن و معارف جدید اروپا و نهضت‌های علمی و فکری» آنجا دایر شد و فعالیت‌های ترجمه‌ای در آن نقش بسیار پررنگی داشت (آدمیت، ۱۳۴۰، ص. ۴۵). هدف این است که با بررسی اخبار ترجمه‌شده نقش ترجمه در ترویج عقاید آزادی‌خواهی و ضد سلطنتی ارزیابی شود. برای این منظور، ابتدا قسمت‌های مربوط به اخبار ترجمه‌شده که تحت عنوان اخبار دُول خارجه و احوالات متفرقه آمده است بررسی شد تا موضوع اصلی آن‌ها مشخص شود؛ هر خبر به‌دقت خوانده شد و محتوای آن به مفاهیمی تبدیل شد که موضوع اصلی خبر را به‌طور خلاصه بیان می‌کردند. سپس مفاهیم استخراج‌شده بررسی و مفاهیم تکراری به تم‌هایی تبدیل شد. از تم‌های به‌دست‌آمده برای تحلیل روایت‌های متن‌های ترجمه‌شده استفاده شد تا معلوم شود آن‌ها چه طرحی از پیرنگ‌سازی علی در خصوص گفتمان سلطنت مطلقه می‌سازند یا به عبارتی چه تفسیری از گفتمان سلطنت مطلقه ارائه می‌دهند.

۴. یافته‌های پژوهش

از بررسی مطالب ترجمه‌شده در دو بخش اخبار دُول خارجه و احوالات متفرقه در چهل‌ویک شماره نخست روزنامه مجموعاً ۴۰۹ خبر استخراج شد که زیر ۱۶ مضمون یا تم اصلی طبقه‌بندی شدند. در ادامه فهرست تم‌ها و فراوانی خبرهای مرتبط به هر تم به انضمام درصد این فراوانی آورده می‌شود: (۱) تحولات سیاسی و فکری در اروپا (۱۰۲ خبر؛ ۲۴/۹٪ از مجموع خبرها)، (۲) پیشرفت‌های اروپا در حوزه‌های مختلف علمی و فنی (۸۶ خبر؛ ۲۱/۰۲٪ از مجموع خبرها)، (۳) عزل و نصب‌های حکومتی در

اروپا (۱۶ خبر؛ ۳/۹۱٪ از مجموع خبرها)، ۴) سفرهای (کاری، تفریحی، درمانی ...)
 خاندان‌های سلطنتی و سران دولت‌ها و کشورها؛ (۲۷ خبر؛ ۶/۶۰٪ از مجموع خبرها)،
 ۵) آمار و سرشماری (۹ خبر؛ ۲/۲۰٪ از مجموع خبرها)، ۶) اعطای جوایز و کسب
 افتخارات (۲ خبر؛ ۰/۴۸٪ از مجموع خبرها)، ۷) درگذشت سران و بزرگان حکومتی
 (۳ خبر؛ ۰/۷۳٪ از مجموع خبرها)، ۸) سفر و مهاجرت (۶ خبر؛ ۱/۴۶٪ از مجموع
 خبرها)، ۹) حفاظت از محیط‌زیست (۴ خبر؛ ۰/۹۷٪ از مجموع خبرها)، ۱۰) اخبار
 علمی (۷ خبر؛ ۱/۷۱٪ از مجموع خبرها)، ۱۱) بیماری و همه‌گیری (۱۱ خبر؛ ۲/۲۰٪
 از مجموع خبرها)، ۱۲) اخبار ورزشی (۱ خبر؛ ۰/۲۴٪ از مجموع خبرها)، ۱۳) اخبار
 حوادث طبیعی و غیرطبیعی (سیل، آتش‌سوزی، طوفان، زلزله، قتل‌وغارت و گروگان-
 گیری و ...) (۷۸ خبر؛ ۱۹/۰۷٪ از مجموع خبرها)، ۱۴) اخبار داغ (اتفاق‌های عجیب-
 وغریب، جالب و خنده‌دار) (۵۱ خبر؛ ۱۲/۴۶٪ از مجموع خبرها)، ۱۵) تلاش دولت-
 ها برای تقویت صلح و دوستی بین کشورها و جلوگیری از ظلم و تعدی (۳ خبر؛
 ۰/۷۳٪ از مجموع خبرها)، ۱۶) جنگ و درگیری بین دولت‌ها و کشورهای مختلف (۵
 خبر؛ ۱/۲۲٪ از مجموع خبرها). (نک. نمودار ۱).

نمودار ۱. تم‌های روزنامه وقایع اتفاقیه به انضمام فراوانی و درصد فراوانی خبرهای مرتبط با هر

تم

چنان‌که در نمودار بالا مشاهده می‌شود بیشترین تمرکز اخبار ترجمه‌شده در ۴۱ شماره نخست روزنامه وقایع اتفاقیه به ترتیب فراوانی بالاتر بر موارد زیر است: (۱) تحولات سیاسی و فکری اروپا با درصد فراوانی حدوداً ۲۵٪ از مجموع خبرها، (۲) پیشرفت‌های اروپا در حوزه‌های مختلف علمی و فنی با درصد فراوانی حدوداً ۲۱/۳٪ از مجموع خبرها، (۳) اخبار حوادث با درصد فراوانی حدوداً ۱۹/۱٪ از مجموع خبرها، (۴) اخبار داغ با درصد فراوانی حدوداً ۱۲/۵٪ از مجموع خبرها که مجموعاً حدود ۷۸ درصد از کل خبرها یعنی ۳۱۷ خبر از مجموع ۴۰۹ خبر را به خود اختصاص می‌دهند. از مجموع این ۳۱۷ خبر، ۱۲۹ خبر (حدوداً ۴۰ درصد از خبرها) به اخبار حوادث و اخبار داغ اختصاص داشت که سنخیتی با هدف اصلی روزنامه نداشت و کمکی به هدف پژوهش حاضر نمی‌کرد؛ و ۱۸۸ خبر (حدوداً ۶۰ درصد از مجموع

۳۱۷ خبر) به اخبار مربوط به تحولات سیاسی و فکری در اروپا و پیشرفت‌های اروپا در حوزه‌های مختلف علمی و فنی اختصاص داشت. اخبار مربوط به پیشرفت‌های اروپا (۸۶ خبر) اگرچه با اهداف روزنامه همخوانی داشت، کمکی به هدف پژوهش حاضر نمی‌کرد چون مطلبی درباره افکار آزادی‌خواهی و ضد سلطنتی در این بخش نیامده بود و صرفاً پیشرفت‌های مختلف در حوزه عمران و آبادانی؛ صنعت و معدن؛ تجارت و کشاورزی و اختراع و نوآوری مطرح شده بود؛ اما اخبار مربوط به تحولات سیاسی و فکری در اروپا (۱۰۲ خبر) که بیشترین مقدار فراوانی را در مجموع ۴۰۹ خبر به خود اختصاص داده بود کلاً با هدف پژوهش حاضر همسو بود. این اخبار در قالب سه گروه دسته‌بندی شد؛ هر سه گروه به اوضاع سیاسی اروپا و تحولات سیاسی و فکری در آن سرزمین اشاره داشتند و به‌طور کلی گفتمان سلطنت مطلقه و حکومت استبدادی را به چالش می‌کشیدند: ۱) اخباری که به شرح اصول و قواعد حاکم بر حکومت‌های مشروطه، شبه پارلمانی یا جمهوری می‌پردازد، از اخبار مربوط به نشست‌های مشورتی در مشورت‌خانه (پارلمان) گرفته تا برگزاری انتخابات ریاست جمهوری، ۲) اخبار مربوط به نهضت‌های آزادی و انقلابی در اروپا و تنش و درگیری بین جمهوری‌خواهان و سلطنت‌طلبان، ۳) و اخباری که به شرح حقوق و آزادی‌هایی می‌پردازد که مردم در حکومت‌های جمهوری و دموکراتیک از آن برخوردارند. در زیر با آوردن مثال‌هایی از هر یک از این سه گروه بررسی می‌کنیم که این اخبار چطور گفتمان سلطنت مطلقه را زیر سؤال می‌برند. در هر یک از مثال‌های پایین محتوای خبرها با جزئیاتشان نقل می‌شود و خلاصه‌ای از مفاهیم کلیدی آنها آورده می‌شود. این مفاهیم کلیدی با اصول و ماهیت پادشاهی مطلقه در تضاد هستند و در واقع هرکدام به‌نوعی سلطنت مطلقه را زیر سؤال می‌برند.

۴. ۱. اخبار مربوط به شرح اصول حکومت‌های مشروطه، شبه پارلمانی یا جمهوری

مثال‌هایی که در پایین می‌آوریم بر اصول و قواعد رایج در حکومت‌های جمهوری، مشروطه یا شبه پارلمانی تمرکز می‌کنند و نشان می‌دهند رئیس دولت یا پادشاه در

کشورهای اروپایی به تنهایی در خصوص مسائل مختلف تصمیم‌گیری نمی‌کنند، بلکه با نماینده‌ها و وزرا مشورت می‌کنند؛ حکم پادشاه یا رئیس دولت در اروپا قانون ملک نیست و بحث و گفتگو با ایشان خیانت و گناه محسوب نمی‌شود. نمایندگان می‌توانند با بحث و تبادل نظر مانع اجرای حکم پادشاه یا رئیس دولت شوند و حتی در این خصوص آشکارا با ایشان مخالفت کنند. پادشاهان در نظام‌های پادشاهی مشروطه و روسای دولت در نظام‌های جمهوری اختیارات پادشاهان مستبد را ندارند و اختیاراتی از این دست را نمایندگان پارلمان می‌توانند زیر سؤال ببرند. به علاوه، در حکومت‌های جمهوری برخلاف حکومت‌های پادشاهی استبدادی قدرت برای همیشه در دست یک فرد باقی نمی‌ماند و از فردی به فرد دیگر منتقل می‌شود.

مثال ۱ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره سه؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، ص. ۱۵):

در این خبر به بحث و گفتگو و اختلاف نظر بین رئیس دولت فرانسه و نماینده‌های مشورت‌خانه اشاره می‌شود؛ رئیس دولت قصد دارد سردار کل قشون فرانسه را عزل کند ولی اهل مشورت‌خانه از او می‌خواهند از این کار اجتناب کند چون باعث می‌شود رابطه رئیس با اهل قشون سرد شود و در کار دولت اختلال ایجاد گردد. (مفاهیم کلیدی: گفتگوی نمایندگان با رئیس دولت و تلاش آن‌ها برای تغییر نظر او)

مثال ۲ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره هشت؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، ص. ۴۰):

خبری درباره گفتگو در مشورت‌خانه پاریس در خصوص مخارج رئیس دولت؛ وزرا مصلحت دانسته‌اند که هزینه مخارج رئیس را به قدری که خود ایشان خواسته‌اند برقرار سازند، اما در نهایت اهل مشورت‌خانه موافقت نکرده‌اند. (مفاهیم کلیدی: مخالفت نمایندگان با افزایش مخارج رئیس دولت)

مثال ۳ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاتیقه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره هشت؛ اخبار دول خارجه: خبری از انگلیس، ص. ۴۰):

وکلاي رعایا (نمایندگان مردم) برای پرداختن به امور دولتی در مشورت‌خانه لندن جمع شده و شخص پادشاه هم در جلسه حضور داشته‌اند؛ آن‌ها در خصوص امور دولتی گفتگو و مشورت کرده، اما هنوز معلوم نیست بعد از گفتگو چه قرارمدارهایی با هم گذاشته‌اند. (مفاهیم کلیدی: مشورت نمایندگان با پادشاه در خصوص امور دولتی).

مثال ۴ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاتیقه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره یک؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، ص. ۴):

وکلاي رعایا برای رسیدگی به امور دولتی در مشورت‌خانه پاریس جمع شده و رئیس دولت فرانسه با اهل مشورت‌خانه گفتگو کرده‌اند و مشخص شده که دولت فرانسه به دنبال صلح با همه دولت‌های خارجه است و خیال جنگ با هیچ‌یک از آن‌ها را ندارد و همین باعث اطمینان مردم و اعتبار دولت شده است. (مفاهیم کلیدی: گفتگوی نمایندگان و رئیس دولت در مشورت‌خانه در خصوص سیاست‌های خارجی)

مثال ۵ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاتیقه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره ده؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، ص. ۴۸):

اشاره به خبر روزنامه هفته گذشته در خصوص مخالفت اهل مشورت‌خانه با افزایش مخارج رئیس دولت فرانسه و ارائه توضیحی مفصل درباره این قضیه: نمایندگان مشورت‌خانه حرفشان این بوده که ایشان رئیس‌جمهور است، نه پادشاه؛ تا مدتی این سمت را به عهده دارد و بعد عزل می‌شود و درست نیست که رئیس‌جمهور مثل پادشاه عمل کند؛ اما وزرا معتقد بوده‌اند که ایشان بزرگ دولت فرانسه است و به خاطر شأن و حرمت دولت باید

اسباب پادشاهی داشته باشد. از نگاه وزرا میزان افزایش مخارج ایشان در مقایسه با پادشاهان قدیمی فرانسه چیز اندکی بوده است؛ اما در نهایت نمایندگان پارلمان پیشنهاد وزرا را نپذیرفته و وزرا تقاضای استعفا کرده‌اند. (مفاهیم کلیدی: مخالفت اهل مشورت‌خانه با این پیشنهاد که رئیس دولت اختیاراتی شبیه اختیارات پادشاه داشته باشد.)

مثال ۶ (برگرفته از کتاب روزنامه وقایع/اتفاقیه (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره یازده؛ اخبار دول خارجه: خبری از انگلیس، ص. ۵۴)

پادشاه انگلیس بنا داشته‌اند چنان‌که قاعده دولت انگلیس است از هر شهر و بلوکی نمایندگان جدیدی از جانب مردم معین شوند تا در خصوص تعیین وزرای جدید در مشورت‌خانه تصمیم‌گیری کنند (مفاهیم کلیدی: شور نمایندگان مردم برای تعیین کابینه جدید)

مثال ۷ (برگرفته از کتاب روزنامه وقایع اتفاقیه (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره سی و پنج؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، ص. ۱۸۰)

در فصل بهار سال آینده طبق قانون جمهوری که در این کشور برقرار است مدت ریاست رئیس دولت تمام می‌شود و هنوز معلوم نیست چه کسی جای او را خواهد گرفت و معلوم نیست خودش دوباره رئیس شود یا فرد دیگری. (مفاهیم کلیدی: انتخابات ریاست جمهوری در فرانسه.)

۴. ۲. اخبار مربوط به نهضت‌های آزادی و انقلابی در اروپا و تنش و درگیری بین جمهوری خواهان و سلطنت‌طلبان

مثال‌هایی که در ادامه می‌آوریم بر تحولات سیاسی در اروپا متمرکز می‌شوند و تلاش‌های آزادی خواهان و انقلابیون اروپایی را علیه حکومت‌های پادشاهی در جهان به تصویر می‌کشند و نشان می‌دهند که در این راه چه تنش‌هایی بین انقلابیون و

سلطنت‌طلبان برقرار است؛ انقلابیون برای مقابله با حکومت‌های استبدادی دست به شورش و انقلاب می‌زنند و سلطنت‌طلبان برای سرنگونی حکومت‌های جمهوری تقلا می‌کنند. همین تنش‌ها و دودستگی‌ها می‌توانند زنگ خطری برای حکومت‌های استبدادی باشند و گفتمان سلطنت مطلقه را تضعیف کنند.

مثال ۱ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره دوازده؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، ص. ۶۱):

تلاش سلطنت‌طلبان برای رسیدن هانری سینک، از اولاد پادشاهان قدیم فرانسه، به تاج و تخت پادشاهی؛ آن‌ها می‌خواهند 'دیوانگی' کنند و دولت جمهوری فرانسه را برهم بزنند چون معتقدند دولت جمهوری منجر به آدمکشی می‌شود؛ اهل مشورت‌خانه از این حرف که علیه صلاح دولت جمهوری است بدشان آمده است. (مفاهیم کلیدی: اقدام دیوانه‌وار سلطنت-طلبان برای سرنگونی جمهوری فرانسه و موضع‌گیری جمهوری‌خواهان و نمایندگان پارلمان علیه آن).

مثال ۲ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیه* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره شانزده؛ اخبار دول خارجه: خبری از فرانسه، صص. ۷۷-۷۸):

تلاش و اتحاد سلطنت‌طلبان (اتحاد هانری سینک و اولاد فیلیپ، پادشاه سابق فرانسه) برای به تخت نشاندن هانری سینک و برقراری دوباره سلطنت در آن کشور؛ اما حالا مقداری تنش و سردی بین آن‌ها حاصل شده و اولاد فیلیپ می‌گویند اگر مردم راضی به سلطنت باشند ما هم هستیم در غیر این صورت کاری نخواهیم کرد که اغتشاش را در پی داشته باشد؛ این اختلاف‌نظر بین سلطنت‌طلبان باعث قوت قلب دولت جمهوری شده است. (مفاهیم کلیدی: اختلاف سلطنت‌طلبان در خصوص برقراری مجدد سلطنت و خوشحالی جمهوری‌خواهان از این قضیه)

مثال ۳ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیم* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره نه؛ اخبار دول خارجه: خبری از ایتالیا، ص. ۴۴):

یکی از انقلابیون ایتالیا که در لندن نشسته است تعدادی از انقلابیون را دور خود جمع کرده و تصمیم دارد در ایتالیا علیه حکومت پادشاهی حاکم دست به شورش بزند. (مفاهیم کلیدی: شورش انقلابیون ایتالیا علیه حکومت پادشاهی حاکم)

مثال ۴ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیم* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره هفده؛ اخبار دول خارجه: خبری از ممالک فرنگستان، ص. ۸۴):

انقلابیون اروپا که چند سال پیش از این در بیشتر دولت‌های اروپا اغتشاش می‌کرده و می‌خواسته‌اند تاج و تخت آن ممالک را برهم بزنند حالا در کل دنیا متفرق شده‌اند به‌خصوص در سوئیس و انگلیس. (مفاهیم کلیدی: پراکنده شدن انقلابیون و مخالفان حکومت‌های سلطنتی در سرتاسر دنیا)

مثال ۵ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیم* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره بیست و چهار؛ اخبار دول خارجه: خبری از پرتغال، صص. ۱۱۷-۱۱۶):

قشون پادشاه پرتغال با نیروهای نظامی‌ای که علیه پادشاه شورش کرده بودند در یکی از شهرهای پرتغال درگیر شده‌اند. در ابتدا سربازهای پادشاه خوب پیش رفتند، اما ناگهان اهالی شهر و بعضی از قشون پادشاه به شورش‌ها پیوستند. حاکم شهر خواست نظم را برقرار کند، اما نتوانست و شهر به دست شورشیان افتاد. (مفاهیم کلیدی: شورش نیروهای نظامی علیه پادشاه پرتغال.)

۴. ۳. اخباری مربوط به شرح حقوق و آزادی‌هایی مردم در حکومت‌های جمهوری و دموکراتیک

مثال‌هایی که در پایین می‌آوریم بر حقوق و آزادی‌های مختلفی متمرکز می‌شوند که مردم در حکومت‌های جمهوری یا مشروطه حق مسلم خود می‌دانند، از حق اعتراض در محل کار و تجمع اعتراضی در خیابان گرفته تا حق آزادی عقیده و آزادی دینی. در چنین حکومت‌هایی مردم به خاطر عقایدشان تفتیش عقیده نمی‌شوند و می‌توانند به راحتی حرفشان را بزنند و بدون ترس و وحشت صدای اعتراضشان را به گوش مقامات برسانند.

مثال ۱ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیم* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره ۲۳؛ اخبار دول خارجه: خبری از انگلیس، ص. ۱۱۰):

بازگشایی نمایشگاه لندن؛ قرار بر این بود که بنابر احتیاط ابتدا پادشاه و امنای دولت و خوانین و جمعی از متشخصان دولت‌های خارجی از نمایشگاه دیدن کنند بعد از آن‌ها مردم برای تماشا بیایند که مبادا اغتشاشی صورت گیرد، اما مردم اعتراض کردند و دولت هم خواسته‌شان را پذیرفت و قرار شد که مردم هم در هنگام حضور پادشاه در آنجا حاضر باشند. (مفاهیم کلیدی: تمکین دولت از مردم)

مثال ۲ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیم* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره بیست و هشت؛ احوالات متفرقه، ص. ۱۳۹):

در پایتخت اسپانیا سه هزار زن و دختر در اعتراض به دستمزدشان دست به اعتصاب زدند و بالأخره بعد از کلی درگیری و جروب‌بحث و کتک‌کاری به آن‌ها وعده دادند که اجرتشان را زیاد کنند. (مفاهیم کلیدی: اعتصاب زنان کارگر در اسپانیا برای افزایش حقوق و دستمزد)

مثال ۳ (برگرفته از کتاب *روزنامه وقایع/تفاهیم* (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره سی و شش؛ احوالات متفرقه، ص. ۱۸۷):

در فرانسه چون مانند انگلیس و بیشتر کشورهای اروپایی قانون آزادی هست روزنامه‌نویسان هرچه دلشان می‌خواهد در روزنامه می‌نویسند. (مفاهیم کلیدی: آزادی بیان در فرانسه.)

مثال ۴ (برگرفته از کتاب روزنامه وقایع اتفاقیه (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره هشت؛ احوالات متفرقه، ص. ۴۰):

انقلابیون اروپایی در سوئیس جمع شده و اغتشاش کرده‌اند، اما چون در آن کشور قاعده آزادی است نظر به قانون خودشان نمی‌توانند آن‌ها را اخراج کنند (مفاهیم کلیدی: تجمع انقلابیون در خیابان‌های سوئیس)

مثال ۵ (برگرفته از کتاب روزنامه وقایع اتفاقیه (۱۳۷۳)، جلد اول، روزنامه شماره چهارده؛ احوالات متفرقه، ص. ۷۰):

اعتراض ملوان‌های انگلیسی به حقوق دریافتی‌شان از صاحبان کشتی و اشاره به قانون کار در آن کشور. (مفاهیم کلیدی: اعتراض ملوان‌های انگلیسی به دستمزدشان)

۵. بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، پژوهش حاضر با تمرکز بر متن‌های ترجمه‌شده در روزنامه وقایع اتفاقیه و با تحلیل روایت‌هایی که در این متن‌ها آمده بود نقش ترجمه را در ساختن یا به چالش کشیدن روایت‌های بزرگ‌تر در ایران دوره قاجار بررسی - کرد. هدف این بود که مشخص شود افراد دخیل در تولید اخبار ترجمه‌ای در این روزنامه چگونه در نقش عاملان اجتماعی با استفاده از روایت‌های ترجمه‌شده گفتمان (یا روایت) سلطنت مطلقه را (باز) روایت یا قاب‌بندی (مجدد) کرده‌اند، یا به عبارتی، گفتمان سلطنت مطلقه چگونه از طریق ترجمه برجسته، تضعیف یا اصلاح شده است. نتایج نشان داد بیشترین تمرکز اخبار ترجمه‌شده روزنامه بر این بوده است که روایت

سلطنت مطلقه تضعیف شود؛ یعنی صاحبان و مسئولان روزنامه مداخله‌جویانه عمل کرده‌اند و با تکیه بر ترجمه و روایت‌های ترجمه‌شده بر موضع یا هدف خاص خود، که ظاهراً مبارزه با گفتمان سلطنت مطلقه بوده است، متمرکز شده‌اند و این گفتمان را در قابی متفاوت گذاشته‌اند؛ یعنی تفسیری متفاوت از آن در اختیار خواننده قرار داده‌اند و خواننده را تشویق کرده‌اند سلطنت مطلقه را از زاویه‌ای متفاوت تفسیر کند. با زیر سؤال رفتن گفتمان سلطنت مطلقه، چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، یکی از موانع اصلی در مسیر پیشرفت و ترقی از میان برداشته می‌شود و راه برای شکل‌گیری روایت ترقی، فراروایت یا کلان‌روایتی که بر زندگی همه مردم دنیا تأثیر می‌گذارد (نک، سومرز و گیسون، ۱۹۹۴؛ الهرطانی، ۲۰۰۹؛ بیکر، ۲۰۰۶)، باز می‌شود. از این‌رو، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که ترجمه به ترقی‌خواهان و اصلاح‌طلبان در هر جامعه‌ای کمک می‌کند در برابر روایت‌هایی که جلوی پیشرفت و ترقی را می‌گیرند ایستادگی کنند و روایت خودشان را از رویدادهای مختلف برجسته سازند؛ در واقع ترجمه ابزاری است در دست حامیان اصلاحات برای تقویت کردن یا تضعیف کردن گفتمان‌ها در راه مبارزه برای پیشرفت و ترقی در جامعه.

کتاب‌نامه

- آبراهامیان، ی. (۱۳۸۴). *ایران بین دو انقلاب: درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران معاصر* (ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی و لیلایی). نی.
- آدمیت، ف. (۱۳۴۰). *فکر آزادی و مقدمه نهضت مشروطیت*. سخن.
- امانت، ع. (۱۳۸۵). *قبله عالم: ناصرالدین شاه قاجار و پادشاهی ایران* (ترجمه حسن کامشاد). کارنامه.
- حائری، ع. (۱۳۸۰). *نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران با دو رویه تمدن بورژوازی غرب*. امیرکبیر.
- حائری، ع. (۱۳۸۱). *تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق* (ترجمه عبدالهادی حائری). امیرکبیر.

روزنامه وقایع اتفاقیه. (۱۳۷۳). کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران با همکاری مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه.

زرگری نژاد، غ. (۱۳۸۶). سیاست‌نامه‌های قاجاری: رسایل سیاسی (ج. ۱). مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.

مارتین، و. (۱۳۹۰). عهد قاجار: مذاکره، اعتراض و دولت در ایران قرن سیزدهم (ترجمه حسن زنگنه). ماهی.

ملکم، س. ج. (۱۳۸۰). تاریخ کامل ایران (ترجمه میرزا اسماعیل حیرت؛ به کوشش علی اصغر عبدالحی). افسون.

میرکیایی، م. (۱۳۹۴). نامه‌های مردم به شاه. گمان.

Adamiyat, F. (1961). *Fekre azadi va moghadame-ye nehzat-e mashrutiat* [The thought of freedom: Introduction to constitutional movement]. Sokhan [In Persian]

Al-Herthani, M. M. (2009). *Edward Said in Arabic: Narrativity and paratextual framing* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Manchester.

Al-Sharif, S. (2009). *Translation in the service of advocacy: Narrating Palestine and Palestinian women in translations by the Middle East Media Research Institute (MEMRI)* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Manchester.

Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge.

Baker, M. (2007). Reframing conflict in translation. *Social Semiotics*, 17(2), 151-169. <https://doi.org/10.1080/10350330701311454>

Baker, M. (2010). Narratives of terrorism and security: Accurate translations, suspicious frames. *Critical Studies on Terrorism*, 3(2), 347-364. <https://doi.org/10.1080/17539153.2010.521639>

Baker, M. (2014). Translation as renarration. In J. House (Ed.). *Translation: A multidisciplinary approach* (pp. 158-177). Palgrave Macmillan.

Bandia, P. F. (2006). The impact of postmodern discourse on the history of translation. In G. L. Bastin & P. F. Bandia (Eds.), *Charting the future of translation history*. University of Ottawa Press.

Baquedano-López, P. (1997). Creating social identities through *Doctrina* narratives. *Issues in Applied Linguistics*, 8(1). <https://doi.org/10.5070/L481005254>

Bastin, G. L., & Bandia, P. F. (2006). *Charting the future of translation history*. University of Ottawa Press.

Ewick, P., & Silbey, S. (1995). Subversive stories and Hegemonic tales: Towards a sociology of narrative. *Law & Society Review*, 29(2), 197-226. <https://doi.org/10.2307/3054010>

Ha'eri, A. (2002). Tashayo' va mashrutiat dar Iran [Shiism and constitutionalism in Iran]. Amir-Kabir [In Persian]

- Harding, S. A. (2012). How do I apply narrative theory: Socio-narrative theory in translation studies. *Target*, 24(2), 286-309. <https://doi.org/10.1075/target.24.2.04har>
- Hermans, T. (2022). *Translation and history: A textbook*. Taylor & Francis.
- House, J. (2016). *Translation as communication across languages and cultures*. Routledge.
- Munday, J. (2014). Using primary sources to produce a microhistory of translators and translations. *The Translator*, 20(1), 64-80. <https://doi.org/10.1080/13556509.2014.899094>
- O'Sullivan, C. (2012). Introduction: Rethinking methods in translation history. *Translation studies*, 5(2), 131-138. <https://doi.org/10.1080.14781700.2012.663594>
- Pym, A. (1992). Shortcomings in the historiography of translation. *Babel*, 38(4), 221-235. <https://doi.org/10.1075/babel.38.4.05pym>
- Pym, A. (1998). *Method in translation history*. St. Jerome.
- Rundle, C. (2012). Translation as an approach to history. *Translation studies*, 5(2), 232-240. <https://doi.org/10.1080.14781700.2012.663615>
- Rundle, C. (2014). Theories and methodologies of translation history: The value of an interdisciplinary approach. *The Translator*, 20(1), 2-8. <https://doi.org/10.1080/13556509.2014.899090>
- Somers, M. (1992). Narrativity, narrative identity, and social action: Rethinking English working-class formation. *Social Science History*, 16(4), 591-630. <https://doi.org/10.2307/1171314>
- Somers, M. R., & Gibson, G. D. (1994). Reclaiming the epistemological other: Narrative and the social constitution of identity. In C. Calhoun (Ed.), *Social theory and the politics of identity* (pp. 37-99). Blackwell.
- St. André, J. (2020). History of translation. In M. Baker & G. Saldanha (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (3rd ed., pp. 242-246). Routledge.

درباره نویسندگان

کاوه بلوری استادیار گروه زبان انگلیسی دانشگاه خاتم است. حوزه پژوهشی مورد علاقه ایشان جنبه‌های فرهنگی، جامعه‌شناختی، تاریخی و ادبی ترجمه است.